

De kulturhistorische relevantie van de dialektlexikografie

door

JACQUES VAN KEYMEULEN

0. *Inleiding*

De maartvergadering van 1977 van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij, sectie Taalkunde, was gewijd aan de problematiek i.v.m. de conceptie en redactie van dialektwoordenboeken, meer bepaald de conceptie en redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (het WVD), een projekt dat toen 5 jaar oud was. Beide redakteurs van het WVD waren toen uitgenodigd. Magda Devos had het in haar lezing 'Problematiek en methode bij het samenstellen van een modern Vlaams dialektwoordenboek' vooral over de systematische indeling van het WVD en de daarmee gepaard gaande moeilijkheden in verband met de woordveldtheorie. Hugo Ryckeboer belichtte enkele taalkundige 'Gebruiksmogelijkheden van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten'.

De bijdrage van Prof. Willemyns, die als een soort van Inleiding in de Handelingen werd gepubliceerd, plaatste enkele 'Bedenkingen bij de dialektlexikologie'. Hij vraagt zich af in welke linguïstische behoeften een wetenschappelijk dialektwoordenboek als het WVD dient te voorzien. Hij schijnt het WVD te verdenken van een 'romantische visie' op het dialekt, van een 'rariteitenkabinet-mentaliteit'. Zo is er volgens hem in verband met de prioriteit die het WVD aan de landbouwwoordenschat geeft '... geen linguïstische reden waarom landbouwwoordenschat relevanter is dan iets anders; enkel een folkloristische reden kan aangewezen worden' (p. 265). Willemyns schaaft zich dus duidelijk niet achter wat hij noemt 'de conservator-idee van het WVD' (p. 265). Voor hem is de dialektoloog '... een linguïst die ofwel materiaal bewerkt ofwel materiaal aandraagt. In het laatste geval moet hij rekening houden met de linguïstische bruikbaarheid van het aangedragene' (p. 267).

De bezwaren van Willemyns zijn weinig genuanceerd; hij ziet dat zelf ook wel in waar hij in dezelfde bijdrage schrijft dat de redakteurs zich 'tegen een aantal van die bezwaren uitstekend en overtuigend (hebben) verdedigd' (p. 257). Toch heb ik zijn be-

zwaren herhaald omdat ze een gevoelen weerspiegelen dat impliciet of expliciet bij heel wat taalkundigen leeft: schrijvers van dialektwoordenboeken zijn folkloristen; waarbij 'folklorist' dan als een soort van scheldwoord wordt gehanteerd.

Het is mijn bedoeling in deze lezing, die aansluit bij de vorige, de relatie tussen de historische wetenschappen en meer bepaald de meest recente stromingen daarin, en de dialektlexikografie zoals die tot uiting komt in systematisch ingedeelde dialektwoordenboeken als het WVD met nadruk te beklemtonen. Ik hoop aan te kunnen tonen dat het cultuurhistorische belang van dergelijke ondernemingen geen louter, eventueel te verwaarlozen, bijproduct is van uitsluitend linguïstische bekommernissen – al ga ik akkoord met Willemyns dat het linguïstische voor een linguïst primordiaal moet zijn – maar dat er integendeel een eng verband bestaat tussen beide.

1. *Taalkunde en geschiedenis*

1.0. *Inleiding*

Dat de taalkunde en vooral de historische taalkunde een zeer belangrijke hulpwetenschap is voor de geschiedenis ligt voor de hand. Om tot een goed begrip van de geschreven bronnen te komen moet de historiograaf immers een beroep doen op historische spraakkunsten en woordenboeken. De historische taalkunde – uit de aard der zaak is er dikwijls een samenvallen met historische dialektologie – kan dikwijls helpen teksten te dateren en te lokaliseren. De toponymie is als hulpwetenschap voor de nederzettingsgeschiedenis volledig aanvaard.

De modernere richtingen in de linguïstiek daarentegen zijn bij de historici niet zo goed bekend. De moderne tekstlinguïstiek, bijvoorbeeld, die nochtans het inzicht in teksten kan verdiepen, is grotendeels afwezig. Ook de moderne semantiek is nagenoeg onbekend terrein. Een historicus als Guerreau 1980, 179 vlg. doet een oproep tot de historici om zich meer te bezinnen over semantische en lexikografische problemen omdat de juiste inhoud van heel wat centrale noties waarmee voortdurend gewerkt wordt, dikwijls controversieel is. Het gevaar is volgens hem niet denkbeeldig dat door verkeerde of onvolledige informatie in woordenboeken de historicus op het verkeerde been gezet wordt bij de rekonstruktie van het verleden; de vruchten van de lexikografische arbeid van taalkundigen kunnen volgens hem dus het best met de nodige behoedzaamheid benaderd worden.

1.1. *Dialektologie en geschiedenis*

Traditioneel heeft er altijd een eng verband bestaan tussen dialektologie en geschiedenis. Niet alleen vallen historische taalkunde en historische dialektologie grotendeels samen door het ontbreken van algemeen aanvaarde standaardtalen in het verleden (hier moet natuurlijk wel genuanceerd worden), maar ook was de dialektologie bij haar ontstaan als wetenschap uitdrukkelijk historisch georiënteerd. De Neogrammatici hoopten immers in de eigen-tijdse dialecten de bewijzen te vinden voor de 'Ausnahmslosigkeit' van de klankwetten; een onderneming die, zoals bekend, faliekant is afgelopen.

Niet alleen door haar oorsprong als wetenschap was de dialektologie sterk verbonden met de geschiedenis, ook bij de interpretatie van de taalkaarten werd de verklaring voor het verloop van de isoglossen dikwijls gezocht in de samenval met extra-linguïstische, meestal historische grenzen. De geschiedenis trad hier op als hulp-wetenschap voor de dialektologie.

Het is pas sedert de laatste decennia dat de dialektologie zich definitief heeft losgemaakt van haar exclusief verbond met de (taal)geschiedenis. Met de opkomst van de intern-linguïstische verklaringsmethodes, de taalstructurele methodes, de generatieve taaltheorieën en de sociologische aanpak van taalvariatie heeft de dialektoloog de kans gekregen om te bewijzen dat de studie van dialecten, als natuurlijke taalsystemen, van groot belang kan zijn voor de fundamentele vraagstukken van de algemene taalkunde, zoals bv. Taeldeman in verschillende artikelen over de dialektische fonologie reeds heeft aangetoond.

(Taal)geschiedenis is in de vaart der linguïstische wetenschappen marginaal geworden. Het is natuurlijk zo, dat de dialektologie moet deelnemen aan de huidige discussies binnen de linguïstiek om niet op een zijspoor te raken. De dialektologie, door haar empirisch-inductieve gerichtheid, heeft de mogelijkheid om door toetsing van de theorie aan de taalwerkelijkheid, de theorie te falsifiëren; iets wat ze in het verleden bewezen heeft.

Alle verdachtmakingen van 'oubolligheid', 'folklorisme' en 'parochiale zienswijze' ten spijt echter, kan en moet de dialektologie en vooral de dialektlexikografie ten dienste gesteld worden niet alleen van de taalkunde maar ook van de geschiedenis, en dat onder druk van de talige gegevens zelf.

1.2. *De doelstellingen van het WVD en de geschiedenis*

Het WVD heeft essentieel een inventariserende opdracht. Het wil de volledige hedendaagse dialectwoordenschat van Frans-

Oost-, West-, en sinds kort ook Zeeuws-Vlaanderen verzamelen. De grens in het verleden werd gesteld op ca. 1880; naar het heden toe is er geen beperking. De modernere dialektwoorden, die dikwijls uit de kultuurtaal afkomstig zijn, worden dus niet geweerd.

De onderzoekspraktijk van het WVD heeft echter meegebracht dat het op dit ogenblik de hoofdbekommernis van de redactie is 'om de woordenschat die de werkelijkheid van het begin en de eerste helft van deze eeuw weergeeft en die nog in het geheugen van de oudste generatie ligt, zo volledig mogelijk op te vangen' (Inleiding 1979, 27). Die doelstelling heeft, naast het feit dat het WVD aansluiting zoekt bij historisch gerichte verzamelingen, vooral te maken met een bekommernis van praktische aard: nl. eerst opvragen wat het eerst zal verdwijnen.

Het WVD houdt zich dus op het ogenblik vooral bezig met de dialektische woordenschat van de dialekten zoals die gesproken worden door een sociaal relatief homogene groep: *de oudste generatie van meestal weinig geletterde mensen op het Vlaamse platteland*; een groep dus waarvan aangenomen kan worden dat haar taal weinig of niet door het A.N. is beïnvloed. Het is de taak van een systematisch ingedeeld woordenboek als het WVD om de leefwereld van die groep in gehelen in te delen en om per geheel de dialektwoordenschat op te vragen. Zoals bekend (zie Inleiding 1979, 29 vlg.) heeft het WVD, in navolging van het WBD en WLD, de leefwereld van de dialekt spreker in enerzijds 'Beroepen en bezigheden' (waarbij voorrang wordt gegeven aan de traditionele landbouw en de met uitsterven bedreigde beroepen), anderzijds in 'Algemene woordenschat' ingedeeld. Aan de 'Algemene woordenschat' is het WVD nog lang niet toe.

Nu is het opmerkelijk dat er sinds enkele jaren in de historische wetenschappen nieuwe richtingen opgeld maken waarvan het studieobject verwant is met dat van het WVD: nl. de leefwereld van de gewone volksklassen; een object dat door de historici benaderd wordt met een verwante bron: net zoals de dialektlexikograaf maakt men gebruik van informanten.

2. *Nieuwe richtingen in de historische wetenschappen*

2.0. *Inleiding*

Gedurende de laatste decennia worden de historische wetenschappen, vooral dan de geschiedschrijving van de hedendaagse periode, sterk beïnvloed door nieuwe onderzoeksobjecten, nieuwe bronnensoorten, nieuwe methodes, die vooral in de Angelsaksische wereld populair zijn geworden: met name de 'studie van de *allegedheid*' en daarmee verbonden, de 'oral history'.

In het werk 'Alledaagsheid en mondelinge geschiedenis. Studie en toepassing in het secundair onderwijs' van Helmut Gaus, Bie De Graeve, Frank Simon en Antonia Verbruggen-Aelterman, Interfacultair centrum voor lerarenopleiding R.U.G. en O.S.G.G., Gent 1983, vinden we een voor de leek bevattelijk overzicht van die nieuwe richtingen en een bibliografie die de huidige stand van zaken weerspiegelt.

2.1. *De studie van de alledaagsheid*

In de Inleiding van dat werk wordt gesteld dat de traditionele geschiedschrijving in globo gekarakteriseerd kan worden als 'de studie van het niet-alledaagse menselijke gedrag in het verleden' (Gaus 1983, 13). Dat gebrek aan belangstelling voor het alledaagse verklaren de auteurs door het traditionele idee over 'historische relevantie'; ten onrechte dacht men dat belangrijke evoluties uitsluitend bepaald worden door zogenaamde 'belangrijke gebeurtenissen' (oorlogen, veroveringen, hongersnoden, het wel en wee van vorstenhuizen e.d.m.). In verband met dit idee staat ook het gebrek aan bronnen voor de studie van de alledaagsheid: over de niet-belangrijke, evidente, alledaagse gebeurtenissen werd door tijdgenoot of historicus weinig gereflekteerd en nog minder geschreven.

De jongste jaren is er echter een groeiende belangstelling voor de alledaagsheid. De auteurs halen hiervoor drie redenen aan:

1. Het groeiende inzicht in het kapitale belang van de alledaagsheid voor het bepalen van het menselijke gedrag.
2. De zeer snelle veranderingen in de alledaagsheid in de 20ste eeuw brachten het besef bij dat de alledaagsheid niet evident is.
3. In de meest recente ontwikkeling van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek wordt veel aandacht besteed aan de concrete werken leefsituatie (= het alledaagse) van de maatschappelijk achteruitgestelden, vooral in die kringen die de resultaten van wetenschappelijk onderzoek maatschappelijk relevant wensen te maken. Kwantitatief onderzoek schijnt hier aan kracht in te moeten winnen ten voordele van methodes als participerende observatie, diepte-interview en mondelinge geschiedenis; methodes die alle gemeen hebben dat het onderzoeksobject actief bij het tot stand komen van de informatie wordt betrokken.

Gaus 1983, 16 geeft als (werk?) definitie van de 'aliedaagsheid': 'een veelheid van gedragingen, handelingen, opvattingen, normen, gewoonten, tradities enz. die de eigenschap hebben zich dagelijks opnieuw voor te doen, en die door hun nooit aflatende herhaling emotief en cognitief de indruk geven onbelangrijk en weinig betekenisvol te zijn'. Als de twee fundamentele eigenschappen van de

alledaagsheid worden vermeld haar 'alomtegenwoordigheid' en haar 'eenheid'. Ook wordt het werk van Kosik 1967 geciteerd dat de alledaagsheid gekenmerkt ziet door: onproblematisch karakter (behalve bij verstoring van de alledaagsheid), instinctief verloop, anonimiteit (er is geen aanwijsbare producent) en tirannie (ze beïnvloedt het hele leven).

In Gaus 1983, 19 vlg. wordt ook een verband gelegd tussen studie van de alledaagsheid en 'mentaliteit' om het belang van de alledaagsheid aan te tonen. De alledaagsheid wordt gezien als bestaande uit duizenden kleine dingen, elk met hun eigen geschiedenis, die – ooit bewust – door routine zijn geautomatiseerd. Door die op het eerste gezicht inhoudsloze automatismen worden echter de gedragspatronen en de denk- en gevoelswijzen in stand gehouden en overgeleverd; ze kunnen uiteindelijk gezien worden als zoveel 'dragers' van een gering aantal algemene 'regels', de mentaliteit.

De konstituerende elementen van de alledaagsheid worden op drie, voortdurend op elkaar inwerkende vlakken gesitueerd: de materiële kontekst (= de wereld der objecten), de sociale kontekst (= de totaliteit van de menselijke relaties) en de mentale kontekst (= kennis, attitudes, emotie). Als grootste wetenschappelijke probleem van de studie van de alledaagsheid wordt gezien de inventarisatie van die materiële, sociale en mentale kontekst vooraleer door onderzoek 'een dieper inzicht te krijgen in de herhaalbaarheid en de konstanten in het gedrag van mensen in konkrete situaties' (Gaus 1983, 31).

2.2. *De 'oral history'*

Sedert de 19de eeuw hebben historici zich uitsluitend gebaseerd op geschreven bronnen, waarbij voorrang werd gegeven aan de niet-narratieve boven de narratieve. De materiële relikten uit het verleden, de enige soort van niet-geschreven getuigenissen die als volwaardige bron werd beschouwd, vonden in de archeologie een thuishaven.

Voor de geschiedenis van de alledaagsheid echter zijn dikwijls geen geschreven bronnen aanwezig; in elk geval niet voor de alledaagsheid van de lagere volksklassen. De antropologie heeft reeds zeer vroeg het belang van mondelinge getuigenissen onderkend voor de bestudering van uitsluitend orale kulturen (zie bv. de studie van Vansina 1961 over Afrikaanse kulturen). De belangstelling van de historicus voor deze bronnensoort is er echter pas gekomen in het spoor van de na-oorlogse bloei van de sociaal-ekonomische geschiedenis toen, parallel met de groeiende macht van de arbeidersklasse, de historicus aandacht begon te schenken aan de lagere

volksklassen of maatschappelijk gemarginaliseerde groepen. In de 19de eeuw daarentegen was adel en vooral burgerij voorwerp van onderzoek. Een en ander heeft natuurlijk te maken met de sociale achtergrond van de historici zelf. Kortom, men begon groepen van mensen te bestuderen die enkel toegankelijk waren door mondelinge getuigenissen van individuen uit de bestudeerde groep zelf. Belangrijk voor de ontwikkeling van de oral history was ook de popularisering van de bandopnemer die het mogelijk maakte de mondelinge bron te bewaren ter controle.

De historische wetenschappen zijn nog steeds druk doende om de waarde van die bron in te schatten en om een adequate terminologie en methodologie te ontwerpen. In Groot-Brittannië heeft men met het baanbrekend werk van P. Thompson resoluut gekozen voor die groepen die geen deel hebben aan de heersende cultuur. De zeer invloedrijke Britse oral history lijkt zelfs van loutere onderzoeksmethode te evolueren naar een beweging, de 'People's History', die mondelinge geschiedenis ziet als instrument tot sociale verandering.

De oral history hoeft natuurlijk niet per se versmald te worden tot de studie van één bepaalde groep. De mondelinge getuigenis werd trouwens voor het eerst op systematische wijze gebruikt (als aanvullende bron) voor de politieke geschiedenis door Alan Nevins, Columbia University, in 1948, die een verzameling interviews aanlegde van Amerikaanse prominenten. De discipline wordt in de eerste plaats gekenmerkt door haar bron: de mondelinge mededeling die naargelang van het thema aanvullende of enige bron is. De interviewtechniek blijkt vooral belangrijk te zijn voor de studie van de subjektieve ervaring van objectieve gegevens. De methodes van de oral history zijn ook niet beperkt tot de hedendaagse periode; mutatis mutandis kunnen de nieuwe inzichten ook gebruikt worden voor geschreven bronnen die op mondelinge tradities teruggaan.

2.3. Raakpunten tussen de dialektologie en de nieuwe richtingen in de geschiedenis

De bestudering van de alledaagsheid, met als typische bron de mondelinge getuigenis, is uit de aard der zaak een multidisciplinaire onderneming omdat 'het dagelijks leven het plateau is waarop alle deelgebieden van de menselijke activiteit zoals deze door de menswetenschappen worden bestudeerd in concrete actie zijn' (Gaus 1983, 37). Het talige deelgebied van die menselijke activiteit in concrete actie is dan denkkelijk het object van de linguïstische pragmatiek.

Met de dialektologie zijn er enkele raakpunten die voor de hand liggen. Dialektologie en oral history hebben hun bron, de informant gemeen; de dialektoloog is geïnteresseerd in de taal van de informant, de historicus in zijn mededelingen die echter via taal, in veel gevallen via dialect, verlopen. Beiden hebben te maken met problemen in verband met de methode van benaderen van die bron, met de betrouwbaarheid van de gegevens (bv. directe of indirecte methode, enquête- en interviewtechnieken). De dialektoloog kan de historicus ook helpen bij het begrijpen en vooral het transkriberen van interviews in dialect.

3. *Het WVD en de nieuwe richtingen in de geschiedenis*

3.1. *Het belang van de 'geschiedenis van de alledaagsheid' voor het WVD*

De dialektlexikografie en meer in het bijzonder een project als het WVD verwachten van oral history en geschiedenis van de alledaagsheid veel heil. Het is namelijk zo dat het opstellen van vragenlijsten een grondige kennis van de buitentalige werkelijkheid veronderstelt om goede vragen te kunnen stellen. Die kennis ontbreekt voor een zeer groot deel wat bijvoorbeeld de traditionele beroepen betreft. De traditionele landbouw is goed beschreven; er bestaat heel wat literatuur die als basis voor vragenlijsten kan dienen. Voor de ambachten en beroepen is er heel wat minder voorhanden. Wetenschappelijk verantwoorde, grondige en volledige studies, met verdiskontering van regionale verschillen, zijn – enkele uitzonderingen niet te na gesproken – voor het door het WVD bestreken gebied onbestaande. Johan David, konservator van het Museum voor Oude Technieken te Grimbergen, heeft me verzekerd dat een grondige historische studie over om het even welk werktuig nog geschreven moet worden.

De redaktie van het WVD is dus dikwijls verplicht om zich op het terrein van de oral history te wagen om via mondelinge enquête eerst de zakelijke realiteit van een beroep te gaan bestuderen vooraleer aan een vragenlijst gedacht kan worden. Alles laat vermoeden dat bij het onderzoek van de algemene woordenschat de problemen in dat verband het grootst zullen zijn. In elk geval ligt hier m.i. voor oral history en geschiedenis van de alledaagsheid nog een heel terrein braak.

3.2. *De bijdrage van het WVD tot de 'geschiedenis van de alle-daagsheid'*

Naast de reeds vermelde vrij oppervlakkige hand- en spandiensten die de dialektologie aan de geschiedeniswetenschap kan leveren is er een bijdrage van groter belang die speciaal dialektlexikografie de geschiedenis kan aanreiken. Ik zal me in wat volgt tot die relatie beperken.

De redactie van het WVD hoopt dat het onderzoek van de alle-daagsheid tot een gestructureerde inventaris van de leefwereld van de dialektspreker zal leiden; een inventaris die dan als basis kan dienen voor de opvraging van de dialektwoordenschat. De praktijk van het lexikografische werk heeft echter geleerd dat door de opvragingsmethode en wijze van ordenen van de antwoorden een bijdrage geleverd kan worden tot die inventarisering (en structurering) van de buitentalige werkelijkheid voor zover die in het conceptuele systeem van de dialektspreker en in de bijbehorende woordenschat wordt gereflekteerd.

Eerst enkele woorden over de systematische opbouw van het WVD en de daaruit voortvloeiende problemen bij het opvragen van de woordenschat.

De redactie van het WVD heeft gekozen voor een systematische indeling van haar materiaal. In de Inleiding 1979, 28 wordt de vraag gesteld met welke criteria men de woordenschat van een taal in samenhangende geledingen kan splitsen. Het WVD geeft in dit verband geen linguïstisch sluitende oplossing om de goede reden dat bij gebrek aan een adequate semantische theorie dienaangaande geen ordeningsprincipes uit de taal zelf afgeleid kunnen worden. Ook als we de verbanden die in de realiteit zichtbaar zijn als basis nemen zijn er verschillende mogelijkheden. De keuze voor de systematische ordening werd dan ook bepaald door praktische overwegingen i.v.m. de snelheid van publikatie, de parallelie met andere woordenboekprojecten en de mogelijkheid om met woordkaarten te werken (Inleiding 1979, 29).

Hoe dan ook, het WVD neemt als basis niet alleen voor de systematische presentatie van zijn materiaal maar ook voor de opvraging de 'samenhangen in de buitentalige werkelijkheid'. Het geheel van werktuigen, handelingen en produkten in verband met een bepaald beroep kan als zo'n 'samenhang' beschouwd worden; een samenhang die op zijn beurt dan in kleinere 'samenhangen' deelbaar is.

Hierbij moet beklemtoond worden dat die 'samenhangen in de buitentalige werkelijkheid' bij de onderzoeker intuïtief en a priori tot stand komen en dus niet per se de 'samenhangen in de buiten-

talige werkelijkheid' zoals de dialektspreker ze percipieert weer spiegelen. De begripsvelden die in de vragenlijsten van het WVD verwerkt zitten zijn tentatief en blijken achteraf soms inadequaat omdat het conceptuele systeem van de onderzoeker als uitgangspunt moet dienen voor de rekonstruktie van het conceptuele systeem van de dialektspreker. Doordat de realiteit, de alledaagsheid, van de oudste generatie van de Vlaamse plattelandsbevolking, niet de realiteit is van de onderzoeker, lopen zijn intuïties omtrent die realiteit wel eens mank.

Het WVD deelt bij de opvraging elk begripsveld op in een aantal begrippen waarvan de woordenschat op onomasiologische wijze wordt opgevraagd: het begrip wordt zo goed mogelijk omschreven zodanig dat er geen dubbelzinnigheid kan overblijven voor de informant. Daartoe is het nodig alle semantisch relevante componenten in de vraag op te nemen zodat het opgevraagde begrip door de vraag volledig wordt gedefinieerd. De componentiële opbouw van een vraag naar een begrip kan echter niet los gezien worden van de structuur van het begripsveld; die is echter niet of slecht gekend zodat ook de semantische componenten die in de vraag opgenomen zijn een a priori karakter hebben.

Uit één en ander moge duidelijk geworden zijn dat de (schriftelijke) opvragingsmethode van het WVD een paradoxale trek heeft: de structuur van het begripsveld bij de dialektspreker en, daarmee samenhangend, de componentiële opbouw van het opgevraagde begrip, die beide eigenlijk resultaat van onderzoek moeten zijn, worden vooraf bekend verondersteld. Vandaar dat de verwerking van de antwoorden tot lemma's voor een groot deel neerkomt op foutenanalyse. Het is zelden zo dat men zonder meer een vraag tot een definitie kan omkeren en ook moet dikwijls het vooraf gekoncipieerde begripsveld gemodificeerd worden. Terloops wil ik opmerken dat het WBD bij de interpretatie en herstructurering van het materiaal minder ver gaat dan het WVD.

Door de ordening van het taalmateriaal komt de redakeur van het WVD dus in heel wat gevallen tot het inzicht dat hij de 'samenhangen in de buitentalige werkelijkheid' verkeerd heeft ingeschat en wordt hij tot correctie en eventueel tot heropvraging verplicht. Het is op die manier dat hij een wezenlijke bijdrage kan leveren tot de inventarisering en structurering van de alledaagsheid omdat hij door de analyse van talige gegevens (soms aangevuld door commentaren van de informant) onbekende delen van de buitentalige realiteit van de dialektspreker op het spoor kan komen en onbekende samenhangen kan ontdekken.

Enkele voorbeelden

Voorbeeld 1

Dikwijls ziet de redactie vooraf in dat een begripveld wel eens ingewikkeld in elkaar zou kunnen zitten. Er wordt dan een algemene vraag gesteld om zoveel mogelijk gegevens te verzamelen die als basis voor verdere navraag kunnen dienen.

Vraag WVD 16,3 luidde: 'Welke soorten wissen worden in uw streek verbouwd?'

De vele, vaak chaotische gegevens lieten toe een aantal soorten ongeveer af te bakenen die in vragenlijst WVD 16A (navraaglijst mandenmaker) afgevraagd werden (vraag 1 tot 9). Daarna werden in de navraaglijst alle door vraag 16,3 uitgelokte dialektbenamingen semasiologisch opgevraagd (vraag 10 tot 31). De vergelijking van de antwoorden op de onomasiologische en semasiologische vragen liet toe het vlechthout van de mandenmaker in 16 soorten in te delen. De opdeling in soorten was vrij ingewikkeld omdat de mandenmaker de wissensoorten onderscheidt op grond van voor hem relevante kenmerken die dikwijls met de verwerking te maken hebben. De voor de mandenmaker funktionele soorten korresponderen dus niet zonder meer met de botanische soorten; de benamingen voor de funktionele soorten echter worden soms wel aan de benamingen voor de botanische soorten ontleend.

In dit voorbeeld gaan volkskunde en lexikografie samen. Een vraag naar de buitentalige realiteit levert o.a. taalmateriaal dat als basis voor lexikografische vragen kan dienen. Het uiteindelijke resultaat dat men in de aflevering van het WVD over de mandenmaker kan vinden is de enige poging tot indeling en beschrijving van de wissensoorten die door de Vlaamse mandenmakers gebruikt werden; andere wetenschappen hebben geen aandacht besteed aan de grondstof van dit van oudsher zeer verspreide beroep.

Voorbeeld 2

Waar in het eerste voorbeeld vooraf vermoed werd dat de kennis van de buitentalige werkelijkheid onvoldoende was voor een adequate opvraging en dus eerst naar een algemene vraag naar de realia gegrepen werd, komt de lexikograaf dikwijls pas bij de ordening en vergelijking van het materiaal tot de konstatering dat de inhoud van een begrip en de structuur van het begripveld blijkbaar anders in elkaar steken dan hij vooraf dacht.

Vraag WVD 8,70 luidde: 'Hoe heette de bank aan de muur waarop potten, borden en teilen werden gezet?'

De antwoorden op die vraag resulteerden in 43 verschillende typewoorden waarvan enkel *berrebank* en *kannebank* een vrij homogeen kaartbeeld opleverden: *berrebank* in de streek van Aalst, *kannebank* in de rest van Zuid-Oost-Vlaanderen en aangrenzend West-Vlaanderen. De overige delen van de beide provincies Vlaanderen toonden op de kaart een chaotische veelheid van benamingen. Steunend op het kaartbeeld werd dus vermoed dat het opgevraagde begrip in het grootste gedeelte van West-Vlaanderen en Noord-Oost-Vlaanderen niet bekend was. Dat vermoeden werd geruggesteund door het feit dat *rek* en samenstellingen met *-rek* overal konden voorkomen naast *bank* en samenstellingen met *-bank*. De *bank*-opgaven konden soms verklaard worden als echo's van het in de vraag gesuggereerde woord 'bank' (de juiste begripsinhoud van 'bank' voor de informant was daarenboven niet duidelijk). De *rek*-opgaven konden te wijten zijn aan een herinterpretatie van vraag WVD 8,70 tot 'Hoe heette een X waarop potten, borden en teilen werden gezet?' Bij twijfel immers hebben de informanten de neiging enkel de semantische komponent die betrekking heeft op de functie van een opgevraagd voorwerp te behouden en de andere komponenten aan te passen tot een begrip ontstaat dat wel in hun conceptueel systeem past.

In elk geval wees het abnormaal hoge aantal dialectbenamingen die voor het grootste gedeelte van het onderzoeksgebied een chaotisch kaartbeeld opleverden op een verkeerde vraagstelling.

In WVD navraaglijst F werd getracht een en ander te corrigeren; o.a. werd gepoogd een duidelijker beeld te krijgen van de begripsinhoud van *berrebank* en *kannebank*.

Vraag WVD F,2 luidde: '(Hoe noemde u) de lage stenen bank (ongeveer 20 cm hoog) tegen de muur (waarop potten, borden e.d. werden gezet om uit te druppen) ?'

Vraag WVD F,3 luidde: '(Hoe noemde u) de hogere stenen bank (ongeveer 1 m hoog) tegen de muur (waarop potten, borden e.d. werden gezet om uit te druppen) ?'

De komponenten 'waarop potten, borden e.d. werden gezet om uit te druppen', 'stenen' en het onderscheid 'laag/hog' werden geïntroduceerd op grond van het lemma 'kannebank' in het Zuid-Oostvlaandersch Idioticon van I. Teirlinck (*kannebank*. In de oude Vlaamsche boerenhuizen: steenen bank, tegen den muur en op den vloer gemetseld, waarop men kannen, ketels, pannen, potten en ander gerief zet) en op grond van allerlei opmerkingen van de informanten.

Uit de combinatie van de antwoorden op WVD 8,70 en WVD F 2 en 3 bleek de benaming *berrebank* beperkt te zijn tot lage, stenen uitdruipbanken in Aalst en wijde omtrek; *kannebank* werd gebruikt voor zowel lage als hoge uitdruipbanken in de rest van Zuid-Oost-Vlaanderen. Een vergelijking van de kaarten 'lage stenen bank' en 'hoge stenen bank' leverde geen duidelijk isopragme op. De twee nieuwe, meer specifieke vragen brachten nagenoeg geen antwoorden meer aan uit West-Vlaanderen; wat erop wijst dat dergelijke banken er niet voorkwamen. Noord-Oost-Vlaanderen stelt ons voor een probleem: als de stenen uitdruipbank er al voorkomt is ze in elk geval niet apart gelexikaliseerd. Zowel op vraag WVD 8,70 als WVD F 2 en 3 wordt daar in enkele plaatsen *verzijs* geantwoord; een woord dat we in heel Oost-Vlaanderen aantreffen voor de steen van de gootsteen (in tegenstelling met de bak of het geheel steen + bak).

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat men op grond van taalmateriaal en kaartbeelden tot het besef kan komen dat een begrip verkeerd werd aangereikt aan de informant doordat de kennis over zijn conceptueel systeem en zijn buitentalige realiteit te gering was. Een analyse van het taalmateriaal alleen is echter dikwijls niet voldoende om met zekerheid een akkurate vraag met alle relevante componenten erin te konstrueren; daarvoor moet men ook een beroep doen op de opmerkingen in marge van de informanten.

Voorbeeld 3

Het is dus dikwijls zo dat door een foutenanalyse van de antwoorden op een vraag het vooraf geanticipeerde begrip opgesplitst dient te worden. Soms (echter zelden) is het omgekeerde het geval; uit de antwoorden en het kaartbeeld kan blijken dat één begrip waarschijnlijk ten onrechte in de vragenlijst is opgedeeld.

Vraag WVD 8,68 luidde: 'Hoe heette het afvoergat in de buitenmuur onder de gootsteen, waardoor het vuile water wegvloede?'

Vraag WVD 8,69 luidde: 'Hoe heette het gat in de buitenmuur op vloerhoogte, waardoor men het schrobwater verwijderde?'

Beide vragen leverden als voornaamste typewoorden *gootgat* (en var.) en *moosgat* (en var.), beide met dezelfde verspreiding: *gootgat* (en var.) in West-Vlaanderen en de westelijke 2/3 van Oost-Vlaanderen, *moosgat* (en var.) in het oostelijke 1/3 van Oost-Vlaanderen.

Uit de antwoorden en het kaartbeeld blijkt dat de informanten geen onderscheid maken tussen 'afvoergat onder de gootsteen' en 'afvoergat op vloerhoogte' wat de benoeming betreft. De inhoud van het door *gootgat/moosgat* benoemde begrip kan eventueel beschreven worden als 'afvoergat voor afvalwater in de buitenmuur'.

Een verklaring voor het afwezig zijn van een onderscheid in de benoeming kan gezocht worden in het feit dat eertijds het afvalwater van de gootsteen op de grond liep en via een greppel(?) door een gat op vloerhoogte werd afgevoerd. In de dialektlexikografie zijn heel wat voorbeelden te vinden waar vergelijking van kaartbeelden, zoals hier, hypothesen kan aandragen voor de rekonstruktie van de (vroegere) werkelijkheid.

Voorbeeld 4

Wanneer alle informanten een vraag op dezelfde manier interpreteren, maar op een andere manier dan door de onderzoeker voorzien, blijken fouten in de vraagstelling niet meer uit de antwoorden.

Vraag WVD 26A,4 luidde: 'Hoe noemt u de mannelijke kempplant?'

Vraag WVD 26A,5 luidde: 'Hoe noemt u de vrouwelijke kempplant?'

Alle informanten – we vonden er een vijftal die nog iets over de hennepcultuur konden vertellen – antwoordden op WVD 26A,4 *kempaen*, op WVD 26A,5 *kempin*. Op het eerste gezicht is er niets aan de hand; de vragen zijn ondubbelzinnig, de antwoorden homogeen.

Door een toevallige uitlating echter van een informant tijdens een vraaggesprek kwamen we tot de bevinding dat de informanten waarschijnlijk de biologisch mannelijke plant voor vrouwelijk hielden omdat ze veel kleiner is dan de biologisch vrouwelijke plant. Deze hypothese werd bevestigd door het Waasch Idioticon van Joos, waar we onder 'kempaen' vinden: zaailing, vrouwelijke hennep; onder 'kempin': gelling, mannelijke vrucht van de hennep; net het omgekeerde dus van de resultaten van de WVD-enquête.

De distinktie mannelijk/vrouwelijk zoals de lexikograaf die zich had voorgesteld, nl. als een biologische distinktie met betrekking tot de voortplanting, bleek voor de informanten irrelevant. Voor de informanten was die distinktie in dit geval niet functioneel; wat erop wijst dat het zaaizaad niet zelf werd geteeld. Het onderscheid mannelijk/vrouwelijk dat in de vraag was opgenomen viel

hier samen met het voor de informanten wel funktionele onderscheid groot/klein; de lengte van de vezel is namelijk van groot belang bij de verkoop. Semantisch interessant is wel dat groot/klein als criterium geldt voor het toekennen van de eigenschap van resp. mannelijk/vrouwelijk. De semantische distinktie mannelijk/vrouwelijk kan dus naargelang van de situatie (in verband met vee is de distinktie mannelijk/vrouwelijk voor de informant biologisch wel funktioneel) anders geïnterpreteerd worden.

4. *Konklusies*

Uit de voorbeelden zal duidelijk geworden zijn dat door de analyse van de antwoorden op haar vragen de redactie van het WVD voortdurend gekonfronteerd wordt met het feit dat er vrij weinig bekend is omtrent de 'samenhangen in de buitentalige werkelijkheid' en de wijze waarop de informant die samenhangen konceptualiseert hoewel dit de basis vormt van de systematiek en de opvragingsmethode van het WVD. Pas zeer recent is in de historische wetenschappen een nieuwe wind gaan waaien waardoor men het belang van de alledaagse realiteit is gaan inzien.

De lexikograaf is in staat om op basis van zijn materiaal problemen te zien en hypothesen voor te stellen ter korrektie van verkeerde anticiperingen omtrent het conceptuele systeem van de dialektspreker. Een en ander kan een input betekenen voor, en richting geven aan de geschiedenis van de alledaagsheid, een discipline die de alledaagse realiteit als objekt heeft. Omgekeerd zijn de resultaten van de geschiedenis van de alledaagsheid voor de lexikograaf belangrijk omdat ze de basis kunnen vormen van zijn anticiperingen.

Het is dus nodig dat een projekt als het WVD aansluiting vindt bij de nieuwe richtingen in de geschiedenis om tot een samenwerking te komen, in elk geval wat een inventarisering van de materiële en mentale kontekst van de alledaagsheid betreft.

Het is in mijn lezing de bedoeling geweest die samenwerking te bepleiten.

Bibliografie

- DEVOS M., Problematiek en methode bij het samenstellen van een modern Vlaams dialectwoordenboek. In: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis XXXI* (1977), blz. 268-285.
- DEVOS M., RYCKEBOER H., TAELEMAN J. en PÉE W., *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Inleiding*. Gent-Tongeren 1979.

- GAUS H., DE GRAEVE B., SIMON F., VERBRUGGEN-AELTERMAN A., *Alledaagsheid en mondelinge geschiedenis. Studie en toepassing in het secundair onderwijs*. Interfacultair centrum voor lerarenopleiding en OSGG, R.U.G. 1983.
- GUERREAU A., *Le féodalisme. Un horizon théorique*. Paris 1980.
- JOOS A., *Waasch Idioticon*. Gent-St.-Niklaas 1900.
- KOSIK K., *Dialektik des Konkreten*. Frankfurt/Main 1967.
- RYCKEBOER H., Gebruiksmogelijkheden van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. In: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis XXXI* (1977), blz. 286-303.
- THOMPSON P., *The voice of the past. Oral History*. Oxford 1978.
- VANSINA J., *De la tradition orale. Essai de méthode historique*. Tervuren 1961.
- WILLEMYNS R., Bedenkingen bij dialektlexicologie. In: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis XXXI* (1977), blz. 257-267.